

Danuta Kasperek

"Stan badań i potrzeby edycji źródełowych dla historii Pomorza i innych krajów południowej strefy bałtyckiej. Materiały konferencji ogólnopolskiej z 25-26 listopada 1994 r. w Toruniu", pod red. M. Biskupa, Toruń 1995 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 99-102

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

R E C E N Z J E i O M Ó W I E N I A

Stan badań i potrzeby edycji źródłowych dla historii Pomorza i innych krajów południowej strefy bałtyckiej. Materiały konferencji ogólnopolskiej z 25—26 listopada 1994 r. w Toruniu, pod red. M. Biskupa, Towarzystwo Naukowe, UMK, Toruń 1995, ss. 187.

W dniach 25—26 listopada 1994 r. odbyła się w Toruniu, zorganizowana przez Towarzystwo Naukowe konferencja edytorska poświęcona problemom historiografii pomorskiej i krajów południowej strefy Bałtyku. Rok później referaty z tej konferencji ukazały się drukiem. Udział w sesji wzięli historycy, historycy prawa, archiwiści, muzealnicy z Gdańska, Olsztyna, Poznania, Szczecina, Słupska, Warszawy i Torunia.

Jak pisze Marian Biskup we wstępie: „celem tej dwudniowej konferencji było dokonanie bilansu przedsięwzięć edytorskich dla obszarów pomorskich i strefy południowobałtyckiej, realizowanych od przeszło stu lat zarówno przez naukę niemiecką, jak i polską czy narodów bałtyckich” (s. 5). Problem ten ponownie podjęto, gdyż — jak wiadomo — dopiero opublikowane źródła historyczne stają się powszechnie dostępne i na szerszą skalę wchodzi w obieg naukowy. Drukowanie źródeł nie tylko ułatwia pracę badawczą, ale też często pozwala na lepszą weryfikację i ocenę opracowanych na ich podstawie rozpraw.

Zasadniczo badacze mieli zająć się dwoma problemami: 1) pokazać aktualny stan edycji źródłowych dla danego obszaru w danym okresie; 2) przedstawić postulaty wydawnicze dotyczące materiałów źródłowych związanych z danym obszarem i epoką.

Autorzy referatów różnie interpretowali określenie „Pomorze”. W jednych wystąpieniach oznaczało ono tylko województwo pomorskie z okresu międzywojennego, a w innych obejmowało całe Pomorze wraz z Prusami Wschodnimi. M. Biskup, wspominając to zagadnienie, tłumaczył, że „redakcja nie usuwała tej różnorodności terminologicznej, gdyż jest ona odbiciem aktualnego stosowania tych różnych określeń przez badaczy” (s. 7).

Pierwsze wystąpienie, Stefana Kwiatkowskiego, poświęcone zostało *Źródłom do dziejów Zakonu Niemieckiego w Prusach, Rzeszy i Inflantach*. Na początku wykładu autor drobniogowo omówił stan edytorstwa źródłowego dla danego terytorium. Źródła posegregował na pruskie, niemieckie i inflanckie. W ramach tego podziału w źródłach pruskich przedstawił szczegółowo akta władcze i administracyjne w stosunku do poddanych w państwie zakonnym, akta dotyczące polityki zagranicznej Zakonu i wielkich mistrzów, źródła do dziejów administracji wewnętrznej Zakonu i do dziejów administracji kościelnej sprawowanej przez Zakon. Dużo miejsca zajęły też autorowi źródła narracyjne, do których zaliczył dokumenty historiograficzne, literaturę religijną i publicystykę. Źródła niemieckie i inflanckie zostały omówione w dwóch podrozdziałach: akta i korespondencje oraz źródła narracyjne. Referat kończy się rozważaniami autora na temat perspektyw i możliwości edytorstwa źródeł do dziejów Zakonu Niemieckiego.

Wystąpienie Janusza Małka zostało zatytułowane *Źródła do dziejów reprezentacji stanowej w krajach nadbałtyckich od Pomorza Zachodniego po Inflanty*. Podsumowując swoje rozważania, Małek wysunął na plan pierwszy edycję recesów zachodniopomorskich i recesów Prus Książęcych. Zaproponował podjęcie wraz z historykami niemieckimi i łotewskimi prac nad wydawnictwami dotyczącymi dziejów reprezentacji stanowej w Inflantach, z Kurlandią i Łatgalią włącznie.

Z kolei Stanisław Achremczyk podjął się opracowania tego samego zagadnienia dla Prus Królewskich i Warmii. Pierwszą część swego referatu badacz poświęcił rodzajom źródeł akt sejmikowych z tego okresu. W drugiej części omówił wydawnictwa źródłowe tych dokumentów. S. Achremczyk podkreślił, że posiadamy olbrzymie ilości materiałów do dziejów parlamentaryzmu ziem pruskich: Prus Królewskich, Warmii i Prus Książęcych. Wydając akta sejmików generalnych, należałoby zająć się przede wszystkim instrukcjami sejmowymi, uchwałami generałów, instrukcjami sejmików wojewódzkich i powiatowych, recesami sejmikowymi.

Janusz Tandecki dokonał próby syntetycznego przedstawienia wydanych dotąd źródeł do dziejów miast z terenu Pomorza, Prus i Inflant do końca XVIII w. Jego wystąpienie pozwala stwierdzić, że większość wymienionych publikacji dotyczy średniowiecza. Wiele cennych archiwaliów ciągle czeka na swoich edytorów. Zdaniem referenta w całości powinny być wydane księgi czynszowe i ławnicze. Biorąc pod uwagę duże ośrodki miejskie, stwierdził, że najmniej opracowań źródłowych dotyczy Braniewa i Gdańska.

Z kolei Krzysztof Mikulski poświęcił swój referat *Źródłom do dziejów wsi w Prusach Królewskich w XVI—XVII wieku*. Autor najpierw usystematyzował rodzaje dokumentów archiwalnych. Większość z nich doczekała się już dużej liczby edycji. Do najpilniejszych zadań w tym zakresie badacz zaliczył zakończenie rozpoczętych już cykli wydawniczych, przede wszystkim publikacji lustracji królewskich pruskich z 1765 r.

Problematyka następnych referatów objęła XIX i XX stulecie. Przedstawiony przez Kazimierza Wajdę „dorobek w zakresie edycji źródeł do dziejów Prus Wschodnich oraz Warmii i Mazur w XIX i początkach XX w., i to tak polski, jak i niemiecki, jest bez wątpienia bardziej niż skromny, a do tego ma on często charakter fragmentaryczny” (s. 77). We wnioskach Wajda sugeruje podjęcie na szerszą skalę działalności edytorskiej. Według niego nie powinny to być edycje o wąskim charakterze tematycznym, lecz muszą to być takie źródła, które dają podstawę do stawiania nowych pytań badawczych.

Włodzimierz Stępiński wygłosił obszerny referat pt. *Źródła do dziejów rolnictwa i społeczeństwa wiejskiego na Pomorzu Zachodnim w XIX i na początku XX wieku*. Zdaniem Stępińskiego głównym problemem jest opracowanie akt dotyczących spraw agrarnych i wielkiej własności ziemskiej (akta Komisji Generalnej w Stargardzie, towarzystw rolniczych i ekonomicznych, księgi adresowe wielkiej własności). Wajda i Stępiński podkreślali, że nie istnieje jeszcze żaden poważny plan edycji źródeł XIX-wiecznych, zwłaszcza w odniesieniu do Pomorza Zachodniego.

Źródłami dla okresu międzywojennego zajął się Mieczysław Wojciechowski.

Także jego zdaniem należy preferować wydawnictwa obejmujące większe partie materiału źródłowego, dające możliwości pełniejszej analizy badanych zjawisk. Wychodząc z takiego punktu widzenia, zgłosił następujące propozycje edytorskie: akta Dowództwa Frontu Pomorskiego 1919—1920, Podkomisariat Naczelnej Rady Ludowej w Gdańsku, sprawozdania przedstawiające zagadnienia mniejszości narodowych, dokumenty obrazujące historię Wolnego Miasta Gdańska, Gdyni i Ligi Narodów.

Ryszard Sudziński omówił *Źródła do dziejów Pomorza Wschodniego w czasie okupacji hitlerowskiej i po II wojnie światowej*. Jak wynika z referatu, historia regionalna po II wojnie światowej nie cieszyła się dotąd zainteresowaniem wydawców źródeł. Autor uzasadnia to trudnościami związanymi z publikacją materiałów kontrowersyjnych bądź niewygodnych dla komunistycznej władzy oraz brakiem dostępu do źródeł z pierwszej ręki. „Jakże żałośnie — pisze Sudziński — prezentują się dzisiaj te nieliczne publikacje źródłowe o zasięgu regionalnym i ogólnopolskim, które ukazały się w minionych latach w oficjalnym obiegu. Przytaczały one drugo- i trzeciorzędowe materiały, ułożone zazwyczaj problemowo i chronologicznie oraz pozbawione określonego kontekstu” (ss. 121—122). Autor wymienia cały szereg dokumentów, które możliwe w szybkim czasie powinny zostać wydane drukiem.

Wydawnictwa źródłowe dla okresu powojennego dla Warmii i Mazur przedstawił Bohdan Łukaszewicz. W swoim wystąpieniu autor pokazał, jak skromnie prezentuje się dorobek edytorski dla danego regionu. „Ale też — pisze Łukaszewicz — nie odbija on w jakiś rażący sposób od dorobku innych regionalnych środowisk” (s. 137). Uzasadnił to, podobnie jak Ryszard Sudziński, ograniczeniami natury politycznej. Kończąc referat, autor wymienił najbardziej znaczące potrzeby w tym zakresie. Proponuje zainteresowanie się przede wszystkim materiałami radzieckich komendantur wojennych, sprawami polskiej ludności rodzimej, źródłami odnoszącymi się do kwestii wysiedleńców z Wileńszczyzny i operacji „Wisła”, dokumentami przedstawiającymi kształtowanie się administracji państwowej i terenowej, aktami okresu stalinowskiego.

Ryszard Techman wygłosił trzeci referat dotyczący okresu najnowszego: *Stan i potrzeby edycji źródeł do problematyki morskiej Polski po 1945 roku*. Podsumowując swoje rozważania, autor zauważył, że bilans dotychczasowych dokonań w zakresie edytorstwa morskiego jest nadal niewystarczający i nie dotrzymuje kroku rozwojowi piśmiennictwa z tej dziedziny.

Sesję zakończył odczytany referat, autorstwa nieobecnego historyka niemieckiego z Berlina, dr. Bernharta Jähniga pt. *Die gegenwärtigen Editionsplanungen in Deutschland für die Geschichte Pommerns, Preussens und Livlands in Mittelalter und Neuzeit*. Autor przedstawił szeroko dorobek i aktualne zamierzenia edytorskie niemieckich towarzystw i instytucji naukowych dotyczące powyższego terytorium.

W dyskusji głos zabrali historycy: Bogusław Dybaś, Roman Marchwiński, Zygmunt Schultka i Bolesław Woszczyński. Dyskutanci mówili o potrzebie ustalenia szczegółowego planu prac edytorskich, do których oprócz historyków powinni się włączyć przede wszystkim archiwiści. Całość powinna być korelowana także z historykami niemieckimi.

Wszyscy uczestnicy konferencji podkreślali celowość zorganizowania sesji

edytorskiej, zwłaszcza że ostatnie spotkanie poświęcone tej kwestii odbyło się czterdzieści lat temu (1957).

Danuta Kasparek

Kazimir Lavrinovič, *Al'bertina. Očerki istorii Kenigsbergskogo universiteta. K 450-letiju so vremeni osnovanija*, Kaliningradskoe knižnoe izdatel'stvo, Kaliningrad 1995, ss. 415.

Kolejne okrągłe rocznice założenia uniwersytetu w Królewcu były upamiętniane okolicznościowymi publikacjami naukowymi dotyczącymi przeszłości Albertyny. Z okazji 300-lecia uczelni została wydana praca Maxa Toeppena, w związku z jubileuszem 350-lecia ukazało się opracowanie Hansa Prutza, z kolei uroczystościom 400-lecia towarzyszyła pierwsza całościowa monografia dziejów królewieckiej Almae Matris, której autorem był Götz von Selle¹. Dorobek nauki polskiej i rosyjskiej w zakresie badań nad przeszłością uniwersytetu w Królewcu przedstawia się w porównaniu z historiografią niemiecką bardzo skromnie. Nagły wzrost zainteresowania dziejami Albertyny ze strony historyków polskich i rosyjskich obserwujemy dopiero od kilku lat. Jest on spowodowany m.in. przeobrażeniami polityczno-ustrojowymi zapoczątkowanymi w państwach Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1989—1990.

Obchodzona w 1994 r. 450 rocznica założenia uniwersytetu królewieckiego dała asumpt do nowych okolicznościowych publikacji związanych z dziejami uczelni. Jest zjawiskiem zmiennym dla naszych czasów, że obok opracowań niemieckich ukazały się monografie polskie i rosyjskie. W 1994 r. wyszła praca pióra Jerzego Serczyka², a rok później recenzowana książka, której autorem jest profesor Uniwersytetu Kaliningradzkiego. Pierwszy w rosyjskiej historiografii zarys dziejów Albertyny powstał w oparciu o krytyczne wykorzystanie dotychczasowej literatury przedmiotu. Praca nie jest jednak syntezą obejmującą całość historii dawnego uniwersytetu w Królewcu, gdyż przedstawia jedynie wybrane problemy z przeszłości uczelni i jej miejsca w dziejach oświaty. Jest to zbiór 43 popularnonaukowych szkiców, które — jak we wstępie zaznacza autor — adresowane są do szerszego, niż grono historyków kręgu czytelników. Książka ma układ chronologiczno-rzeczowy. Główny akcent został położony na sprawy dotyczące struktur organizacyjnych Albertyny i funkcjonowania poszczególnych wydziałów uniwersytetu. Sporo miejsca poświęcono najwybitniejszym uczonym działającym na uczelni w Królewcu. Osobnych rozpraw doczekali się m.in. przedstawiciel barokowego wierszopisarstwa Simon Dach (1605—1659), sławny filozof Immanuel Kant (1724—1804), astronom i matematyk Friedrich Wilhelm Bessel (1784—1846) oraz David Hilbert (1862—1943), jeden z najsłynniejszych matematyków XX stulecia. Autor wyeksponował również wątki polityczne i wyznaniowe, które wywarły duży wpływ na rozwój królewieckiej wszechnicy. Spory teologiczne, ostre konflikty między

¹ M. Toeppen, *Der Grundung der Universität zu Königsberg und das Leben ihres ersten Rektors Georg Sabinus*, Königsberg 1844; H. Prutz, *Die Königliche Albertus-Universität zu Königsberg i Pr. im. Jahrhundert*, Königsberg 1894, G. von Stelle, *Geschichte der Albertus-Universität zu Königsberg in Preußen*, Königsberg 1944.

² J. Serczyk, *Albertyna. Uniwersytet w Królewcu (1544—1945)*, Olsztyn 1994.